

Pilakuvapolitiikkaa

Jyllands-Postenista alkunsa saanut pilakuvakiista ei ollut mikään luonnonmullistus, eivätkä sitä aiheuttaneet toisilleen vastakkaiset maailmankatsomukset, jotka siistin yksinkertaistetusti nimettiin ”länneksi” ja ”islamiksi”. Konflikti oli seurausta eri puolilla maailmaa harjoitetusta politiikasta, ja siitä pyrki hyötymään jokainen osapuoli kukin omalla tavallaan. Kiistalle antoivat polttoaineen ja käyttövoiman pitkälti tiedotusvälineet ja internet.

Itse pilakuvat kävivät kiistan kannalta nopeasti lähes yhdentekeviksi. Lähi-idässä riehuneille, Tanskan lähetystöjä polttaneille väkijoukoille ei merkinnyt mitään se, että osa kuvista ei edes esittänyt Muhammedia itseään ja että suurinta osaa niistä oli mahdotonta ymmärtää tuntematta Tanskan harjoittamaa politiikkaa. Samoin monet äänessä olleet lehdistönvapauden puolustajat toimivat joko harkitun vilpillisesti tai

yksinkertaisen typerästi sivuuttaessaan sen, että lehdistönvapaus on edistyneissäkin demokratioissa kaikkea muuta kuin rajoittamaton. Rajat saattavat piirtyä eri maissa hiukan eri tavoin, mutta jumalanpilkkaa

ja herjausta koskevat lait, journalistinen ammattietiikka, mainostajien tiedotusvälineiden omistajiin kohdistamat taloudelliset paineet, tavat ja tottumukset sekä kulloisetkin poliittiset paineet rajoittavat sitä, mitä etusivulle painetaan.

Valtaosin nämä seikat jätettiin huomiotta, ja maailman tiedotusvälineet loivat yksinkertaisen tarinan ”tanskalaisesta pilakuvakiistasta”. Se oli tarina kahdesta toisiinsa törmänneestä järjestelmästä, joista muodostettiin kaksi stereotypiaa: läntinen liberalismi, joka asettaa sananvapauden uskonnollisen etikeitin edelle, ja islamilainen perinne, jonka mukaan profeettaa ei koskaan pitäisi kuvata. Tämä oli karkea yksinkertaistus kokonaistilanteesta, mutta tarjosi erinomaista ainesta suuriin otsikoihin ja puolen minuutin tv-uutispätkiin.

Tiedotusvälineet eivät epäonnistuneet täysin. Tiedämme, että tarinaan sisältyy muutakin kuin suoraviivainen liberalismiin ja islamin välinen vastakkainasettelu, sillä kaikki faktat on kerrottu. Mutta faktoja on tarkasteltava erilai-

” Kyseessä oli tarina tavanomaisen sotkuisesta politiikasta ja oman edun tavoitteluista – mikä ei ole läheskään yhtä kiinnostavaa kuin ”sivilisaatioiden törmäys”.

sisä ja usein monimutkaisissa yhteyksissä. Niistä ei saanut iskeviä etusivun uutisia niin kuin suurlähetystön polttamisesta. Ne tulivat julki pikemminkin tiipoittain tapahtumien kuluessa ja niiden jälkeen. Tarina toisilleen vastakkaisista, maailmanlaajuisista poliittisista agendoista, jotka kukin omalla tavallaan hyötyivät konfliktista, ei myöskään istunut mihinkään kiihkeästi kannatettuun ideologiaan. Kyseessä oli tarina tavanomaisen sotkuisesta politiikasta ja oman edun tavoittelusta – mikä ei ole läheskään yhtä kiinnostavaa kuin ”sivilisaatioiden törmäys”. Mutta saadaksemme jotain tolkkua tästä kriisistä, politiikka on palautettava tarinaan, joka meni osapuulleen seuraavasti.

Pilakuvat politiikan keppihevosina

Kesällä 2005 eräs julkisuushakuisuudestaan tunnettu tanskalainen kirjailija, joka on kirjoittanut useita islam-kriittisiä kirjoja, kertoi journalistituttavalleen kolmen kuvittajan kieltäytyneen kuvittamasta hänen uusinta kirjaansa Muhammedista, koska pelkäsivät loukkaavansa Tanskan muslimeja. Jyllands-Posten päätti testata, oliko tämä totta, ja pyysi useita tanskalaisia piirtäjiä kuvaamaan Muhammedia. Näin syntyivät ne kuuluisat kaksitoista piirrosta.

Tanskalaiset muslimit valittivat asiasta maan viranomaisille. Lisäksi yhden-toista muslimienemmistöisen maan suurlähettiläät vaativat tapaamista Tanskan pääministerin Anders Fogh Rasmussenin kanssa. Tanskalaiset muslimit olivat pyytäneet suurlähettiläiltä tukea koettuaan, etteivät viranomaiset ottaneet heidän huoltaan vakavasti.

Diplomaatteja huolettivat myös kolme muuta näkyvää islaminvastaista kannanottoa: muslimivähemmistöistä käytiin Tanskassa samaa keskustelua kuin muuallakin Euroopassa syyskuun yhdenentoista tapahtumien sekä Lontoon ja Madridin terrori-iskujen jälkeen. Rasmussen kieltäytyi tapaamasta suurlähettiläitä, minkä monet asiaa kommentoineet katsoivat johtuvan puhtaasti sisäpoliittisista syistä: hän halusi esiintyä keskustaoikeistolaisille äänestäjilleen ja hallituksessa oleville oikeistolaisille tukijoilleen lujana sananvapauden puolustajana yliherkkiä muslimeja vastaan.

Egyptin hallitus esitti tyytymättömyytensä Tanskan suurlähettiläälle. Se kääntyi YK:n ja muiden kansainvälisten järjestöjen puoleen pilakuvia koskevin vastalausein. Yhteys oli sisäpoliittinen – Egyptin hallitus on maallistunut ja autoritaarinen, ja se on menettämässä arvoaltaansa uskonnollisen yleisön silmissä. Lähestymässä olivat paikallisvaalit, joissa islamistisen Muslimiveljeskunnan odotettiin menestyvän. Tanskan vastainen protestointi oli keino osoittaa hallituksen islamilaista valtakirjaa ja kenties voittaa hieman ääniä.

Joulukuussa ryhmä tanskalaisia muslimeja kiersi Lähi-idässä keräämässä tukea vastalauseilleen. Mukaansa he ottivat paitsi julkaistut pilakuvat, myös

muita loukkaavia kuvia, joita ei koskaan ollut julkaistu Tanskassa, mutta jotka ruokkivat muslimien raivoa. Heidät saatiin kiinni puhumasta yhtä tanskalaiselle ja toista Lähi-idän lehdistölle, mikä aiheutti pahaa verta Tanskassa. Monet uskovat, että heidän tavoitteensa oli pikemminkin kohottaa omaa arvovaltaansa Tanskan muslimiyhteisössä kuin vastustaa pilakuvia.

Islamilaisten maiden järjestön OIC:n (Organization of the Islamic Conference) kokouksessa Mekassa joulukuussa 2005 pilakuvat herättivät paljon huomiota, ja ne tuomittiin yhteisessä julkilausumassa. Useissa OIC-maissa valtion media ryhtyi korostamaan tapahtunutta, mikä johti julkiseen kuohuntaan. Näin kävi erityisesti Iranissa ja Syyriassa, joita kumpaakin – ehkä sattumalta, luultavasti kuitenkin ei – YK:n turvallisuusneuvosto paraikaa painosti. Tanska sattui juuri tuolloin olemaan yksi turvallisuusneuvoston vaihtuvista jäsenistä.

Ensimmäiset väkivaltaisuuDET puhkesivat tammikuussa 2006 aseistettujen miesten hyökätessä EU:n toimitiloihin Gazassa, mutta asemiehet kuuluivat maallisena pidettyyn Fatahiin, eivät islamistiseen Hamasiin. Fatah oli juuri menettänyt Hamasille otteensa palestiinalaishallinnosta ja, kuten Egyptin hallituskin, se todennäköisesti yritti todistaa sitoutuneisuuttaan islamiin kilpailakseen islamistien kanssa.

Helmikuun neljäntenä päivänä Damaskoksessa hyökättiin rakennukseen, jossa sijaitsivat Tanskan, Chilen ja Ruotsin suurlähetystöt, ja talo sytytettiin tuleen, samoin Norjan lähetystö. Syyria on poliisivaltio, jossa virallista hyväksyntää vailla olevat mielenosoitukset tukahdutetaan tylästi. Vaikka Syyrian hallitus ei ehkä varsinaisesti osallistunutkaan hyökkäysten järjestämiseen, se ei myöskään tehnyt elettäkään niiden estämiseksi. Seuraavana päivänä protesti Beirutissa kehkeytyi mellakaksi, ja jälleen hyökättiin polttamaan Tanskan suurlähetystöä. Libanonin poliisi pani merkille, että puolet heidän pidättämistään mellakoitsijoista oli niin ikään syyrialaisia, mikä puolestaan herättää epäilykset Syyrian hallituksen osallisuudesta.

Pilakuvien vastaisista protesteista tuli ympäri maailmaa paikallisen politiikan keppihevosiä. Pakistanissa väkijoukot huusivat ”kuolema Amerikalle” huolimatta siitä, että pilakuvia ei julkaistu yhdysvaltalaisissa tiedotusvälineissä. Afganistanissa kolme mielenosoittajaa sai surmansa poliisin avuttua tulen kohti väkijoukkoa, joka oli alun perin kokoontunut vastustamaan pilakuvia, mutta jonka iskulauseet paikalla olleiden toimittajien mukaan vastustivat pakistani-laisten palkkaamista paikallisille jälleenrakennustyömaille.

Nigeriassa protestointi johti kristittyjen ja muslimien välienselvittelyihin, joissa kuoli kymmeniä ihmisiä. Samaan tapaan Miss Maailma -kilpailut olivat aiemmin laukaisseet yhteisöjen välisen vihanpidon. Iranin hallitus kutsui pilakuvia ”sionistiseksi salajuoneksi”, ja Tanskan suurlähetystöön Teheranissa hyökättiin. Jälleen kysymyksiä herätti tapa, jolla viranomaiset ummistivat silmänsä maassa, jossa epäviralliset mielenosoitukset ovat harvinaisia. Iranilai-

nen sanomalehti julisti kilpailun parhaasta holokausti-pilakuvasta. Indonesiassa radikaali islamilainen ryhmittymä, joka hyökkäsi Itä-Jaavalla Tanskan ja Yhdysvaltain konsulaatteihin, kertoi toimittajille avoimesti pilakuvien auttaneen heitä saamaan toiminnalleen tukea.

Samaan aikaan Euroopassa Jyllands-Postenia tukivat paitsi rajoittamattoman sananvapauden kannattajat myös monet oikeistolaiset järjestöt, jotka vastustivat maahanmuuttoa ja olivat erityisen epäluuloisia muslimeja kohtaan. Vaikutusvaltainen maahanmuuton ja muslimien vastainen blogi The Brussels Journal oli yksi ensimmäisistä verkkosivuista, joka julkaisi pilapiirroksia uudelleen. Se levitti keskustelun edelleen yhdysvaltalaiseen blogosfääriin kertomalla englanniksi suuren osan jutusta, joka oli ollut aiemmin olemassa vain tanskaksi. Britanniassa fasistinen National Front julkaisi pilapiirroksia verkkosivuillaan. Suomessa saman teki pieni äärioikeistolainen ryhmittymä Suomen Sisu.

Toki meillä on käytävänä erittäin perusteltu keskustelu sananvapauden rajoista, mutta selvää on sekin, että Euroopassa maahanmuuton vastustajat käyttivät pilakuvakiistaa vihan lietsontaan aivan samoin kuin vastakkaisessa ääripäässä olevat militantit islamistit ympäri maailman.

Tiedotusvälineet osallisina

Pilakuvakiista tuuppasi tiedotusvälineet parrasvaloihin. Journalistit eivät pelkästään kertoneet tapahtumista vaan olivat osa niitä, kun sanomalehtien toimituksissa ja tv-kanavilla oli tehtävä tuskaisiakin päätöksiä, näyttääkö pilakuvia vai ei.

Lähi-idässä joukko toimittajia ja päätoimittajia pidätettiin, ja he saivat syytteen julkaistuaan osan pilakuvista niitä kriittisesti käsitelleiden juttujen yhteydessä. Isossa-Britanniassa ja Kanadassa yliopistohallinto yritti löytää silputakseen koko pienen yliopistolehden painoksen, jossa pilapiirroksia oli päätetty julkaista. Toisaalla tiedotusvälineet seurasivat tarkasti Ranskassa kehkeytynyttä juttua, jossa sanomalehden omistaja erotti loukkaavat piirroksia julkaisseen päätoimittajan. Monien oikeistolaisten riemastukseksi omistaja paljastui Ranskan kansalaisuudestaan huolimatta egyptiläissyntyiseksi, mutta heidän mieliharmikseen tämä myöhemmin osoittautui pikemminkin katolilaiseksi kuin muslimiksi.

Paitsi että journalistien ja päätoimittajien oli pohdittava sananvapauden vaatimusten ja muslimifanaatikkojen mahdollisista kostohyökkäyksistä koituvien huolien keskinäistä suhdetta, heihin kohdistui tavanomaisiakin sisäpoliittisia paineita. Suomalaisissa tiedotusvälineissä jotkut suhtautuivat kriittisesti Suomen pääministerin halukkuuteen pyytää anteeksi loukkausta, jota heidän mielestään ei ollut tehtykään, kun taas toiset halusivat noudattaa hallituksen linjaa.

Monissa paikoin vanhat paikalliset kaunat nousivat pintaan – esimerkiksi Yhdysvaltain keskusta-oikeistolainen lehdistö suhtautui erittäin kriittisesti entiseen presidenttiin Bill Clintoniin, joka vastusti voimakkaasti pilapiirrosten julkaisemista, kun taas Tanskan keskusta-vasemmistolainen lehdistö kritisoi pääministerinsä tinkimättömäksi katsottua asennetta sekä sitä, miten tämä oli lyönyt lisää pököä konfliktin pesään.

Aina on vaikea olla varma myös siitä, mikä on periaatetta ja mikä periaatteen valepukuun puettua oman edun tavoittelua. Esimerkiksi Rupert Murdochin News Internationalin kaltaiset massiiviset mediaorganisaatiot ovat osoittaneet haluttomiksi järkyttämään Kiinan hallitusta, jos se saattaisi rajoittaa näiden pääsyä Kiinan valtaville markkinoille. Niinpä meidän on mahdotonta tietää, mistä syystä Britannian ja Yhdysvaltain tavallisesti suorasanainen tabloid-lehdistö jätti piirrokset julkaisematta: Siksikö, että se aidosti halusi olla loukkaamatta muslimeja? Vai siksi, että se pelkäsi samanlaista talousboikotia, joka kohdistui tanskalaisiin yrityksiin? Vai siksi, että se pelkäsi Britannian ja Yhdysvaltain hallitusten suuttuttamista hetkellä, jolloin molemmat yrittivät paikata suhteitaan islamilaiseen maailmaan Irakin sodan aiheuttamien tuhojen jäljiltä?

Blogit uutisia levittämässä ja sävyttämässä

Erityistä huomiota on kiinnitettävä blogeista ja muusta verkkopohjaisesta lehdistöstä koostuvan ”uuden median” osuuteen. Blogosfäärin kaikissa kolkissa moni onnittelee kovasti itseään: bloggaajat ovat täysin erillään kavahdetusta valtamediasta ja korvaavat sen sepitteitä ja vääristymiä. Tämä itsessään on sepitettä. Etenkin uutisoinnin ja kommentoinnin välisen rajan käydessä yhä hämämmäksi journalistit – mediassa, jota New Yorkin yliopiston journalismin professori Jay Rosen on kutsunut ”perinnäismediaksi” – keskustelevat avoimesti siitä, voiko blogeihin informaation ja analyysien lähteenä luottaa, samoin kuin tekevät monet niistä, jotka ovat itse ryhtyneet bloggaamaan.

Pilakuvakriisi antoi selvästi havaittavan esimerkin siitä, miten blogit ohjaavat globaalin uutisen kehkeytymistä – vaikkakin niillä oli ollut tärkeä osansa jo Yhdysvaltain presidentinvaaleissa 2004. Edellä todettiin The Brussels Journalin auttaneen uutisen leviämistä läpi Yhdysvaltain oikeistolaisen – vanhan ja uuden – median, jossa eurooppalaisten muslimien rauhalliset mielenosoitukset nähtiin osaksi ”maailmanlaajuista jihadia”, ei näytöksi näiden poliittisesta toiminnasta ja kansalaisaktivismista omissa kotimaissaan. Huomio kiinnitettiin jälleen kerran kiihkoilijoihin kantamassa ”kuolema uskottomille”-julisteitaan mieluummin kuin niihin tuhansiin marssijoihin, jotka pyysivät kunnioitusta osakseen.

Bloggaajat olivat myös keskeisessä asemassa osoittamassa Lähi-idän hallitusten tekopyhyyttä – juuri egyptiläinen bloggaaja huomautti, että pilakuvat oli julkaistu syksyllä egyptiläisessä sanomalehdessä ilman, että kukaan lotkautti korvaansa, väkivallasta puhumattakaan.

Näkemys, jonka mukaan uhkaa eivät muodosta yksin äärimuslimit vaan islam sinänsä, on levinnyt laajalle blogosfäärin oikeistolaidalla, mutta sen ovat omaksuneet myös jotkut vasenta laitaa edustavat kommentaattorit. Pilakuva-kriisin vuoksi tämä ajattelutapa on levinnyt yhä laajemmalle.

Käsitteistä, joista ei ennen syyskuun yhdeksäntenä päivänä ollut kuultukaan ja joihin vielä kolmen vuotta sitten saattoi törmätä vain internetin perukoilla, on tulossa valtavirtaa. Esimerkiksi termi ”Eur Arabia” viittaa päätelmään, jonka mukaan Euroopan poliittiset eliitit ovat myyneet periaatteensa arabimaailman islamistisille voimille ja että Euroopasta on pikku hiljaa tulossa islamilainen maanosa. Monien mieliin termi on tätä ennen tuonut lähinnä avaruusolioiden sieppaus -tyyppiset salaliittoteoriat. Mutta heinäkuussa 2006 sana pääsi The Economistin etusivun otsikkoon (vaikkakin vähättelevän artikkelin saattelemana). Käsite ”dhimmi” taas tarkoittaa muita yksijumalaisia uskontoja tunnustavia ihmisiä, jotka elävät vapaina, mutta tiettyjen rajoitusten alaisina muslimimaissa. Sana tunnettiin vielä viisi vuotta sitten vain islamin historiaa tutkivilla yliopistolaitoksilla ja pienessä vannoutuneiden anti-islamistien (ja totisesti muslimivastaisten) aktivistien joukossa, jossa sitä käytettiin halveksivasti viittaamaan ihmisiin, joiden katsottiin antaneen periksi muslimeille. Nyt Google ilmoittaa termiä käytetyn internetissä 1,6 miljoonaa kertaa ja useimmiten sen jälkimmäisessä merkityksessä.

Saisiko olla tylsä totuus vai tempaava tarina?

Paljon lähetysaikaa, palstatilaa ja kaistaa on käytetty Tanskan pilakuvakriisistä kertomiseen ja sen kommentointiin. Media pyrki tuomaan esiin kaikki tapauksen liittyvät näkökohdat, mutta paljon vivahteita katosi, kun tarinoista mahtavin – kertomus sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä – kävi järjestämään kaosta. Tämä muutti konfliktin eriävien maailmankatsomusten suureksi vastakkainasetteluksi. Tässä tarinassa Eurooppa esitettiin valistuksen jälkeisenä post-uskonnollisena maailmana, jossa hallitsivat yksilön ilmaisunvapautta suojelevat liberaalit arvot. Tätä vastaan asetettiin islamilaisen maailman malli, jossa etusijan saivat aina uskonto ja pyhien asioiden kunnioitus.

Tämä tarina imi tilanteen kuiviin politiikasta. Kun sivilisaatiot törmäävät, ketä kiinnostaa tanskalainen imaami, joka miettii päänsä puhki, kuinka kasvattaa moskeijansa budjettia ja napata hartaudenharjoittajia kilpailevalta papismieheltä? Tai ulkoministeri, joka Lähi-idässä tekee voitavansa nostaaksensa

hallituksensa suosiota ennen lähestyviä paikallisvaaleja? Tai luova eurooppalainen uusfasisti, joka näkee tilaisuutensa tulleen karistaa inhan kiihkoilijan maine ja julistautua eurooppalaisten kulttuuristen arvojen puolustajaksi? Kun tähän lisätään hallitukset, joita huolettua valtameren takaisten liittolaistensa diplomaattisen tuen menetys, yhtiöt, jotka pelkäävät tappioita kasvavilla markkinoilla, ja kyyniset päätoimittajat, jotka tarttuvat tilaisuuteen kohentaa kiihtuneita levikkejä, se siitä sivilisaatioiden törmäys -tarinasta. Jäljelle jää pikeminkin sekava, räikeä, yleensä tylsä ja aina monimutkainen kansainvälisten yhteiskunnallisten suhteiden todellisuus. Kenellä on aikaa lukea sellainen juttu bussissa matkalla töihin?

Toby Archer työskentelee tutkijana Ulkopoliittisessa instituutissa.

Artikkelin on englannista suomentanut Risto Suikkanen.